

Välkomna till ”Arkiv i forskningens tjänst” - med betoning på **tjänster de ger oss**.
Välkomna till Svenngård ska rummet.

Några ord om Herman Svenngård och den hembygdsförening som han var verksam i.
Han titulerades disponent – i något företag i Stockholm (*järnvaru-branschen*)
Han var mycket intresserad av forskning och hade förvärvat ett mycket **avancerat**
bibliotek och anlitat **professionell** forskare som letade reda på handskrifter av olika slag.
År 1970, när kommunen fått en kulturnämnd, **donerade han till kommunen** sin
boksamling **och** den forskning han presenterat i ett stort antal pärmar för de större
gårdarna.

Han **donerade han även Hembygdsgården** till Hembygdsföreningen, som bildats 1942.

Redan 1945 – började Svenngård ge ut föreningens **Medlemsblad**
– 2 inbundna volymer Först **stencilerade** i A4-format
Sedan i **tryckt** format 1956 – 1970 (med några få års avbrott)
Jag knyckte idén med **Nyhetsbrev** när UKF bildades 1987 – nu 32:a årgången
Alla finns att läsa under rubriken **Om UKF:s verksamhet** på Hemsidans Öppningssida

Han skaffade sig inte bara **enstaka** böcker – också ett **flertal serier** av gamla dokument
_ Sven Lagerbrings Svensk historia 1700-talet
_ Flera serier av **tryckta historiska handlingar**, 40 band - böcker som finns på KB
_ Jag hade tidigt bekantat mig med Kungl. Bibliotekets historiska samlingar
_ När jag blev bjuden till hans bostad fann jag ett par av samma bokserier **där**
_ Stockholms Stads **Tänkeböcker** **_Domböcker. Mantalsböcker** och mycket mer.

Jag vill framhålla att jag inte är någon arkivarie, som tänker utreda **begreppet arkiv** och
räkna upp och beskriva innehållet en massa officiella arkiv.

Källor som innehåller ett grundmaterial **av vad slag som helst** ser jag **som ett arkiv**.
Det betyder i extremfallet att själva marken vi går på kan dölja okänt arkiv.

Så var fallet när **lokalhistorisk forskning** räknade ut att det måste finnas en historia i
herrgårdsparken Signhildsberg – nämligen **Fornsigtuna**. Detta trots att en inflytelserik
forskare år 1920 skriftligt deklarerat att Fornsigtuna måste läggas på **kuriositetens hylla**.

En liten arkeologisk grävning på en knapp vecka skulle växa till 5 somrars
undersökningar. En större bok med resultaten.

Jag vill berätta om sådana ”arkiv” som givit oss kunskap.

I några fall har jag valt ut platser som givit sensationell historia.

För mig – och troligen många andra – är **ett arkiv ett ställe där man hittar historia**.

.....

Det är första gången vi samlas här sedan **Svenngårds samling** flyttats till Kulturhuset
Hur hade den kommit i kommunens ägo?

I slutet 1960-talet hade **två politiker i fullmäktige** upptäckt att i den tämligen nya kommunens 6 socknar fanns det 3 rikshistoriskt kända fornminnesplatser - En i varje hörn av kommunen .1.

1. Almare-Stäket,

Dess centrala roll i vår historia torde ni som har kommit hit ikväll vara väl medvetna om efter Iréne Seths och Dick Harrisons många föredrag före och efter årskiftet.

Föredragen har ju gått för fulla hus på bägge sidorna om ärkebiskopsborgen.

En uppföljning med lokalhistoriska **tillägg** och exempel på hur de dramatiska händelserna i anslutning till biskopsborgen **uppfattats i litterära, musikaliska och konstärliga sammanhang**, kommer att visas i Bibliotekets och UKF:s samarrangemang i Kulturhuset onsdagen de 23 maj kl 19.

2. Håtuna med historien med vårt lands första ”**Magna Carta**” = avtal som reglerade förhållandet mellan folket och den **styrande eliten** (*rivaliserande stormannassläkter*)

Det vill säga Håtuna-leken skulle inte få upprepas

– att man satte folk i fängelse och avrättade människor utan dom och rannsakan, och

_ att bönder skulle vara med och bestämma om kungarna skulle få avkräva extra skatter för sina krig **6 bönder varje lagsaga** = senare tiders län.

Detta är embryot till talesättet **att svenska folket skall sig själv beskatta**

3. Rösaring, en av få forntida platser i Sverige med internationellt intresse,

Politikerna – en från vardera blocket lämnade in en gemensam motion till fullmäktige att kommunen skulle inrätta **en kulturnämnd**.

Det var inte den nuvarande nämnden, som går under namnet **Kultur och Fritid**.

I praktiken var det **biblioteksnämnden** som fick rang och värdighet av Kulturnämnd. Men varken dess ordförande eller vise ordf. ville ställa upp som ordförande i en kulturnämnd. Man måste söka efter någon annan. Kommunen vände sig till mig.

Jag hade vid den tiden – 1968 blivit utsedd av Riksantikvarieämbetet att vara **dess lokala ombud** för Upplands-Bro. Vid ordinarie kommunalval året därefter fick kommunen en ordförande av rätt färg.

Jag konstaterar att både en **hembygdsförening** – och senare **jag** - har haft unika tillgångar till historisk kunskap via donationerna av såväl **Svenngårds** och senare **Brogårds** boksamlingar. Den senare **donerades till Bro hembygdsförening med kommunen** som garant för en godkänd lokal. Vi fick ett kommunalt **Föreningsarkiv**.

Vi har tack vare donationerna ett viktigt arbetsmaterial **inom ”räckhåll”**

bl.a. Olaus Magnus betydelsefulla karta i boken om de ”**Nordiska folkens Historia**” i den fullständiga varianten 1567. Kartan som jag visar har jag kopierat på bibliotekets kopiator, när Svenngårds böcker fanns i biblioteket i Tibble. Just Basel-upplagen är den fullständigaste.

De allra **äldsta böckerna** står nu inlåsta på annan plats i huset. Där finns också alla **pärmar med kopior** av gamla handskrifter och i många fall renskrivningar av de svårtydda originalhandlingarna. Varje större gård i Kungsängen och Västra Ryd har fått sina egna tolkningar. De finns i läsbar form på UKF:s hemsida.

.....

Jag vill i kväll främst ta upp sådana **historiska källor** som givit oss **exempel** på vår lokala historia. Många gamla handskrivna urkunder har sparats och med varierande resultatet tolkats i **privata arkiv** och bibliotek, innan de långt senare hamnat i riksomfattande institutioner typ **Vitterhetsakademin** och **liknande organ**. Det har vi ett paradexempel på i just Upplands-Bro..

Ett för oss näraliggande exempel **håller jag i handen**. Granhammars Bok-Katalog. Den är en direkt följd **en adlig släkts intresse** för att bevara urkunder till vårt lands historia.

Det var i Bro denna adliga **släkt** uppstod när Gustav Vasa ”adlade” en av sina trotjänare **Anders Sigfridsson** Kungen gav honom både den stora egendomen Husby vid Bro kyrka, och Aspvik som ersättning för dennes insatser. Han valde ett rålägg som symbol. Slakten byggde upp flera historiska arkiv med 1000-tals handlingar. Den äldsta samlingen hamnade så småningom på **universitetsbiblioteket i Uppsala**

Ättlingar kom att äga och bebo gårdar på olika håll i kommunen tills den sista manliga ättlingen avled på Granhammar på 1930-talet. Han hade gift sig med en kvinnlig Rålägg och därför hamnade samlingarna på **Granhammar**.

I byggnaden finns ett **traditionellt** biblioteksrum. Men det var **salongen** som blev det **Stora biblioteket**. Där fanns även den långa bildsviten av bilder från sultanens inträde i Seraljen i Turkiet. En Rålägg var ju Karl den tolvtes förhandlare med Turkiet

I själva verket var det bara resterna av Råläggs ursprungliga böcker och handskrifter. De **viktigaste böckerna och hela handskriftsamlingen** hade omkring 1880 hamnat i **Kungl. Biblioteket**.

Det är **alltså bara resterna** jag håller i handen. De som alltså fyllde stora biblioteket. Det värdefullaste arkivmaterialet hade länge förvarats i en Råläggs gård Strö i Skåne. Men 1841 fraktades det till Sundby, ett säteri granne med Granhammar. Samlingen är **en av de största privata med historiska dokument**

Huvudgården Sundby var emellertid en träbyggnad. Arkivmaterialet placerades därför på Gällövsta, en stenbyggnad under Sundby. Där fanns det **år 1905** två rum med rester av samlingarna med ca **4000** volymer. Det berättar **Lizinka Dyrssen** om i ett brev till sin make amiral Dyrssen, som det året var chef för den flottstyrka som skulle hjälpa till att kväsa Norge som inte längre ville vara i union med Sverige.

Lizinkas beskrivning av resterna har genom UKF:s publicering av 'hembygdsprojektets' skriftserie **Ortsbor berättar** bidragit till att ett så värdefullt material skrivet av Lizinka Dyrssen blivit publicerat under rubriken "Källor-Litteratur" i den här boken som jag håller i handen. Den är utgiven av **Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia**. UKF ordnade en föreläsning om det intressanta innehållet.

Rålambska ättlingarna gjorde sig, nämligen **inte berömda som krigare**.fick vi veta. De samlade på svenska historiska dokument som skulle hamna Universitetsbiblioteken i både i Uppsala och Stockholm.

En **Google-sökning på Rålamb** visar upp UKF:s artikel om "**Släkten Rålamb som kulturbärare**". Och inte nog med det. UKF hamnade **år 2005** i källförteckningen till den nämnda boken, utgiven av **Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia**, i vilken man hänvisar till UKF:s redogörelse det värdefulla kulturarvet.

Visa boken Unionsåret 1905, Samfundet bildades i början av 1800-talet

_ Jag tror att ni som kommit hit vill få veta hur vi fått vår kunskap.

_ Jag har valt ut sådan kunskap som varit till nytta för oss i vår forskning.

I några fall i betydligt större sammanhang än vad man i första hand hänför till lokalsamhället.

.....

Genom åren är det en skara amatörer som forskat om vår historia som får sina artiklar införda i våra Nyhetsbrev och på hemsidan som ständigt byggs ut. Den öppnades redan 1996 och är en av de största med lokalhistoria åtminstone när det gäller variation av ämnen.

Sophie har ju i sitt jobb som bibliotekarie på riksplanet stor kännedom arkiven **Ulf Björkdahl** har lärt känna ett stort arkivmaterial i projektet med gamla E18 genom Upplands-Bro. **Uno Stedman** arbetar med den ursprungligen privata Sunnerdahlska skolan, invid Låssa Kyrka. **Agneta Allerstav** har bl.a. varit ledare för en grupp som arbetat med Ådös historia och vi har min hustru **Gudrun** som har haft mycket att göra med bearbetandet av skrifter i våra många projekt. Det första stora var digitaliseringen av kommunens **6000 ortnamnkort** som sedan följdes det stora **handskrivna materialet** som blev den här 700-sidiga boken om vår riksantikvarie **Aschaneus** som också givit oss viss mycket värdefull – rent av unik – **lokal kännedom** om vår bygd, eftersom han var Upplands-Bro-bo på 1600-talet.

Lokalhistorisk forskning hittar nya infallsvinklar

Nu ett exempel på, vad en person som **bor på orten** kan bidra med när det gäller lokalhistorisk forskning. Jag hade med mig till kommunen ett intresse för s,k, fornborgar. När Bro fick ett officiellt bibliotek fann jag att Upplands-Museets serie om fornminnesskrifter med fornborgar fanns där. När vi köpt bil åkte vi för att titta på en av de största fornborgarna i hela Uppland, den vid Draget. Vägen upp gick delvis i gamla

”hålvägar”. En var djupare än manshöjd, en del grunda, men de bildade ett system som senare gick mäta upp med 20-meters måttband.

Själva stenmuren uppe på berget var mycket låg. Den borg jag kände till i Järfälla, Gåseborg, hade väldigt höga murar. Den här muren var visserligen 440 m lång, och brant var det ner mot vattnet, så där kunde ingen ta sig upp.. Men muren var inte ens 1 m hög. och det fanns **flera ingångar**. Det får det inte vara på en borg.

En borg skall ha så liten ingång som möjligt. Det här kunde inte vara en fornborg. Borgar har i princip **dubbla murar**. Här fanns 4 ingångar – en var paradingång

När vi några år senare var på platsen för att plocka lingon såg vi att man hade röjt i skogen. Då såg jag alldeles nedanför svagt sluttande berget ett grunt dike som inte alls var ett vattendike. Alldeles intill diket var det en jordvall. Det borde kunnat ha stått en träpalissad . (stavgård – Rösaring)

Jag visste att det nyss kommit en ny bok om fornborgar – stenmurar på berg. Jag ringde författaren och han kom tittade. Den här storleken hade inte sett. Han samlade ihop några av sina studenter och vi amatörer fick vara med att gräva. Jag fick naturligtvis gräva borta vid lingonen, och vallen med sitt dike. I vallen fanns en mängd stenar stående på högkant och bland dem rester trädstammar. Den traditionella kol-14 datering och andra arkeologiska egenheter visade att det hela varit en kultplats för ca 4000 år sedan.

Men här fanns **fler märkligheter**. Hålvägarna vid näset som binder ihop Upplands-Bro med övriga Sverige gick helt naturligt i riktning mot Fornsigstuna i öster. Det borde finnas en ett hålvägsystem som gick söder ut mot Stockholmshället. någon halvkilometer längre bort. Mycket riktigt. Dolt i tätväxande skog hittade vi ett 10-tal hålvägar, varav flera var mycket djupa, Ett tvärsnitt av den vägen var format som bokstaven V. Andra hålvägar var formade som bokstaven U. I de V-formade har man ridit och gått. De U-formade visar att man använt vägnar. Slutningen upp till normala markytan var 6 meter, Jag har besökt Redvägs (*Ridvägs*) härad – där fanns 2 vägar.

Jag ringde till den som jag visste kunde allt om hålvägar. Han kom dagen efter. Han hade aldrig sett så många djupa hålvägar på ett så begränsat område.

När han några år senare var redaktör för nytryck av Svensk National-Atlas så hade han en tabell över ”133 märkliga vägar i Sverige”.. Numren 1,2,3 ligger Upplands-Bro 1 = Draget, 2 = Dalkarlsbacken, 3 = Processionsvägen vid Rösaring.

Hålvägarna vid Draget var okända för forskningen. När jag frågade skogvaktaren om han kände till saken. ”Det är väl några gamla hålvägar”. Det hade nog jägarna på orten också känt till.

Vi hade alltså hittat en dold historia ”arkiverad i marken - i naturen”

Vi går vidare i vårt letande efter bygdens historia.

När jag fick tillgång till Svenngårdska samlingen hittade jag en lång rad med böcker om **Riksdagens historia**. Jag visste att ett **riksdagsliknande möte skulle ha hållits vid Kungsängens kyrka år 1502**. Var det sant? (*kyrkan hette Nääs från början*). På sidan

161 i band 1 hittade jag upplysningarna om ett riksmöte. Jag hade tidigare sett mötet i en bok om Marknadsplatser.

Hur hade jag fått tag i boken? På klassiskt vis! Genom antikvariat. Jag prenumererade då på 3 Antikvariat med historisk inriktning. Ett av de bästa fanns i en villa i Vallentuna. Vid dödsbon efter historiker och historiskt intresserade personer höll han sig framme och ropade in böcker. Jag hade nämligen funnit att författarna gärna dedicerade sina böcker till släkt och forskarkollegor.

Jag visste nu att Sturarna - i det här fallet den äldre - hade som policy att agitera för sin politik vid **marknadsmöten**, då mycket folk samlades

Deras läromästare var **Hemming Gadh.**, ibland var han biskop, ibland var han en krigisk härförare. Hans lärosats var; ”Man skall alltid föröka få folket med på noterna” - **landsting är mäktigt.**

I riksdagens egen historieskrivning som författats inför firandet av dess 500-årsminne av den första riksdagen i Arboga 1435 finner man att mötet i Arboga inte varit ett riktigt riksdagsmöte – **menige allmogen hade inte varit med.**

Sture tyckte att det varit för lite folk på Enköpings- och Uppsala-mässorna. Så man hade utfärdat en formell kallelse till mötet hos oss. Särskilt folket i Dalarna hade kallat till Näs äng. Det gällde att få med sig ärkebiskopen Jacob Ulfsson på Almare-Stäket, som ännu inte gått över på Stures sida. Men det faktum att han kom ut ur sin borg bådade gått.

Efter en lång förhandling vid Näs äng gav ärkebiskop Jacob Ulfsson med sig och beslöt att stödja Sten Sture d.ä. Detta ägde rum i början av juni år 1502. Protokollet finns bevarat. Saken befästes senare med en bild på väggen i Kalmar kyrka – nära Kalmarsand.

Herman Svenngård och Hembygdsföreningen fick tillstånd av de högsta antikvariska myndigheterna att få resa en minnessten över den ”Försoning” som ingåtts mellan den politiska och kyrkliga sfären.

En **dikt om 1502 års möte i Kungsängen beställdes** av den då för tiden uppmärksammade diktaren **Josef Oliv.** I augusti 1945 - en dryg månad efter 2:a världskrigets slut avtäcktes minnesstenen av landshövdingen och skådespelaren **Ivar Kåge** deklamerade den ödesmättade dikten. Barkarby flygflottiljs musikkår spelade. Den kända sången om Sten Sture sjöngs inne i kyrkan och en inbjuden historiker berättade om varför mötet (*citat*) ”**rönt hedern att få räknas som en svensk riksdag**” eftersom även ”**friborne frälsemän, kopparbergsmän, silverbergsmän och meniga Sveriges allmoge**” deltagit i beslutet.

Detta möte vid Kungsängens kyrka hänvisade jag i mitt 9.minutersanförande vid **kungens och drottningens officiella** besök i Upplands-Bro för 5-6 år sedan. Upplysningen var ny och drottningen kom omedelbart att få en kopia. Hon fick mitt

manus. Ordf i konstitutionsutskottet Per Unckel hade inte heller han hört talas om detta möte, Han fick min kopia som jag tänkt ge till lokalpressen, men den var inte med vid platsen.

Viktig information

En repris med valda delar ur 1945 års invigning planeras att spelas upp på Kulturhusets **stora scen onsdagen den 23 maj kl 19** som inledning på vår idé att lyfta fram hur vår historia lämnat spår efter sig i konstverk av vitt skilda slag.

Den aktuella tidens historia finns nämligen beskriven **i dikter, prosaberättelser, sånger, rimkrönikor, målningar, teckningar, statyer och textil konst.**

Det blir ett collage av **tal, sång, musik, bilder** och inte minst **lokalhistoriska fakta** som inte tagits med i Dick Harrisons och Bo Erikssons föredrag.

Ända sedan Engelbrekt - hundra år tidigare - hade vårt land kämpat för nationellt oberoende i förhållande till omvärlden.

Det ovan nämnda vill vi försöka gestalta under rubriken **”Frihet är det bästa ting, som sökas kan all världen kring”** – en sång som man just vid krigsslutet trodde skulle bli vår kommande nationalsång!

*****

Avslutningsvis

gav jag kortfattat ytterligare några prov på hur vi lyft fram dold historia. Bl.a. det som hände sommaren 1980, då det plötsligt kom ett **regeringsbeslut** att riva Granhammars gamla huvudbyggnad. Den var ursprungligen tänkt att kunna användas för militärt eller civilt bruk. Byggnaden stod utanför själva kasernområdet, vilket medförde att den började vandaliseras så man var tvungen flytta stängslet.

Byggnaden hade så stort antikvariskt värde att den skulle bevaras var det sagt. När inte militären ville rädda byggnaden bildades föreningen Rädda Granhammar. Den ville tillsammans med kulturnämnden använda och bevara byggnaden.

Det gick så långt att rivandet diskuterades i riksdagen under ett års tid. Vi hade gått till Antikvariskt-Topografiskt-Arkiv där det tydligt sades att byggnaden skulle underhållas så att den vid ev kommande beslut skulle kunna användas.

För bara ett par månader sedan fick jag ett telefonsamtal från en högre militär instans. Dess representant hade varit med när jag förra året inbjöds att berätta om Granhammars historia inför en planerad militär användning av byggnaden. Personen ville tacka för att jag funnit så klara besked i det nämnda arkivet. Det hade denne inte förstått förrän han själv funnit dem. Faktum är att en arkivhandling upphävde ett regeringsbeslut efter att ha diskuterats i riksdagen under ett år tid.

Mitt anförande gjordes mycket fritt med ovanstående som utgångspunkt. Somligt blev nog bortglömt och annat kom i stället.

Börje Sandén (2018-02-15)